ISSN 1302353507

İ.Ü. İktisat Fakültesi Mezunları Genel Cemiyeti Merkezi Cumhuriyet Caddesi Ceylan Apt. No: 27/6 Taksim 34437 İstanbul-Türkiye
Tel: +90.212.250 50 34 - 235 61 55 Faks: +90.212.255 17 73 e-posta: bilgi@ifmc.org.tr
www.ifmc.org.tr

iktisat dergisi

aylık dergi

sayı: 478 5 YTL.

sosyal politika -1

sosyal güvenlikte derin dönüşüm

yüksel akkaya - şebnem gökçeoğlu balcı - m. meryem kurtulmuş kıroğlu

carmelo mesa logo - berna güler müftüoğlu - ali murat özdemir - gamze yücesan özdemir - ahmet yılmaz - gülay akgül yılmaz - binnaz elif yılmaz

neo liberalizm altında türkiye'de devletin dönüşümü ve hegemonya girişiminin nitelikleri

Ahmet Yılmaz*

giriş

Yakın dönemde dünyada ve Türkiye'de ekonomi politik araştırmalarda, toplumsal sorunlar ile devlet sorunsalının tahlilinde Neo-Gramsci'ci kavramlar ve analiz biçimleri yeniden ilgi görmeye başladı. Gramsci'nin hegemonya ve pasif devrim kavramları hem Türkiye'nin yakın tarihini tahlil eden çalışmalarda[1] hem çeşitli uluslararası ilişkiler analizlerinde[2] hem Reganizm, Thatcherizm[3] ve Neo liberalizm[4] tahlilinde hem de Güney Amerika'daki bazı devlet biçimlerinin analizinde sıklıkla referans almaya başladı. Bu çalışmada, yakın Türkiye tarihini, toplumsal-iktisadi sorunlar ile devlet sorununu Gramsci'ci hegemonya kavramına referansla ele alan çalışmalardan hareketle, Türkiye'deki hegemonya girişiminin nitelikleri ele alınacaktır.Yakın dönem Türkiye tarihini Gramsci'ci hegemonya biçimleri ve pasif devrim kavramları ile ele alan yaklaşımlardan bazıları bu süreçteki ağırlaşan hegemonya krizine işaret ederken, bazı çalışmalarda Türkiye'deki hegemonya sürecinin "zor"a dayalı çehresini ön plana çıkarmaktadırlar. Bu çalışmada ise neo liberalizm altında Türkiye tarihi analiz edilirken egemen kesimlerin hegemonya girişiminde sağladığı kazanımların ihmal edilmemesi gerektiği ve hegemonya kavramının zor ve rızanın diyalektik birliğinden hareketle analize dahil edilmesinin, Türkiye'deki sürecin anlaşılması açısından daha yararlı olacağı ve hegemonya girişimi sürecindeki uzlaşma, rıza, içerme ve meşruiyetin sağlanması konusunda Türkiye burjuvazisinin kat ettiği yolun gözden kaçırılmaması gerektiği fikri ileri sürülecektir. Böylece çalışmada egemen sınıfların tabi sınıfların politik desteğini organize etmek için kullandığı araç ve süreçlere de dikkat çekilmesinin Türkiye'deki hegemonya girişiminin özellikleri ve çelişkilerinin anlaşılması açısından önemli olduğu fikri geliştirilecektir.

Bu çerçeve de çalışmada hegemonya ve hegemonya biçimleri kavramları kısaca ele alındıktan sonra, neo liberal hegemonya girişimini; sürecin tabi kesimleri kapsayıcı değil dışlayıcı yönlerine, hegemonya krizine ve netice de devletin "zor" a dayalı çehresinin ön plana çıkışına vurgu yapan yaklaşımların tezleri değerlendirilecektir. Sonuçta, Türkiye'deki neo liberal hegemonya girişiminin sağlıklı analizi için; hegemonya girişimin dışlayıcı nitelikleri ve devlet biçiminin "güvenlik devleti" niteliğine bürünmesinin yanında sürecin kendine özgü eklemleyici ve "rıza" ile politik desteği örgütleyici yönlerinin vurgulanmasının önemine dikkat çekilecektir.

1. gramsci ve hegemonya biçimleri

Kendisini hapse gönderen savcının, hakkında, "bu beynin işlemesini 20 yıl durdurmalıyız" demesine rağmen, hapishanedeki çalışmalarını yazdığı defterlerle, bugün 20. yüzyıl düşüncesine en özgün katkılardan birini yapan bir teoriysen olarak kabul edilen Antonio Gramsci'nin devlet teorisine katkısı hegemonya fikrine dayanır. Eleştirmenlerin çoğu hegemonya'nın Gramsci'nin, Hapishane Defterlerinin anahtar kavramı olduğunda ve Marksist kurama en önemli katkısının bu kavram olduğunda birleşirler.[6]

Gramsci'ye göre, bir sınıf gücü olarak devlet, sınıf egemenliğinin organizasyonunda hayati bir rol oynar. Gramsci sınıf egemenliğinin iki biçimini tanımlar: Güç ve Hegemonya.

Gramsci'ye göre, bir sınıf gücü olarak devlet, sınıf egemenliğinin organizasyonun da hayati bir rol oynar.

Güç, kitlelerin spesifik bir üretim biçiminin gereksinimlerine itaati ve uyumunu sağlamak için zor aygıtlarının kullanımını içerir. Buna karşıt olarak hegemonya; bağımlı sınıfların yöneten sınıf tarafından entelektüel, ahlaki ve politik liderliğin kullanımı yoluyla başarılı bir şekilde içerilmesi ve onların aktif rızasının sağlanmasıdır.[7] Hegemonya hakim sınıfın tabi sınıflar üzerinde hukuki, ahlaki ve entelektüel liderliğidir. Gramsci'ye göre hakim sınıf, iktisadi temelli çıkarlarını diğer sınıflara kabul ettirmekten ziyade onların çıkarlarını da kendininkilere eklemlemesi ve böylece çatışan çıkarları içeren sivil toplumda genel bir çıkar yada kolektif bir iradeyi temsil eder hale gelmesi sayesinde hegemonyacı olabilir.[8] Bu anlamıyla hegemonya zordan farklı olarak rıza yoluyla hakimiyet kurmayı ifade eder. Hegemonya gerçeği, şüphesiz, tabi grupların çıkar ve eğilimlerinin hesaba katılması ve belli bir dengenin oluşturulmasını öngörür.

Hegemonya süreci sadece yanlış bilincin aşılanması veya bağımlı sınıflara egemen sınıfın politik görüşlerinin telkin edildiği doktriner bir süreç olarak algılanmamalıdır. Hegemonyanın oluşturulması ve korunabilmesi popüler(kitlesel)

* Yrd. Doç. Dr., Marmara Üniversitesi İ.İ.B.F.

talep ve çıkarların dikkate alınmasını gerektirir. Hegemonya sürecinde doğası gereği istikrarsız ve kırılgan bir yapıda olan politik ilişkiler sistemindeki ittifakları korumak ve destekleyebilmek için egemen sınıflar ile bağımlı sınıflar arasında - yönetenlerin temel çıkarlarından fedakarlıkta bulunmaksızın - ikincil konularda uzlaşmalara gidilir. Bu süreç hakim sınıfın ekonomik - korporatif fedakarlıklar yapmasını da gerektirir. Ancak bunlar kadar su götürmez bir gerçek daha vardır ki; böyle bir fedakarlık veya varılacak bir uzlaşma esasa ilişkin değildir.[9]

Bu süreçte varılan uzlaşmalar yoluyla, neticede egemenlerin temel uzun dönem çıkarlarına hizmet edecek olan 'ulusal hedeflerin' sağlanması amacına yönelik olarak bağımlı sınıfların desteği organize edilir. Bu süreçte burjuvazi sadece kendi hedeflerinin değil ulusal hedeflerin peşinde olduğu yönünde iddialar ileri sürer ve popüler bir kültür organize ederek bu kültürün sınıf hedeflerine tahsis edilmesi ve yönlendirilmesine yönelir. Gramsci'ye göre, tamamıyla genişletilmiş bir hegemonya toplumdaki çeşitli grupları birleştiren aktif bir rızaya, kolektif bir iradeye dayanmalıdır. Gramsci'nin hegemonyanın çeşitli biçimlerine ilişkin analizi, sınırlı bir rızanın doğasının siyasi düzen için zayıf bir temele yol açabileceğini ve rejimin giderek daha fazla güce dayanmaya başlayabileceğini gösterir.[10]

Hapishane defterlerinde Devleti: "Devlet= Siyasal Toplum + Sivil Toplum, yani zorlayıcı güce bürünmüş hegemonya" şeklinde tanımlayan Gramsci hegemonya terimini burjuvazinin kendi yönetimini kurması ve sürdürmesinin yolu olarak kullanır. Gramsci'ye göre, modern koşullar altında bir sınıf hakimiyetini, basitçe bir güç düzeni aracılığıyla değil, fakat dar grup çıkarlarının ötesine geçebildiği, ahlaki ve entelektüel bir liderlik kullanabildiği ve tarihsel blok adını verdiği bir toplumsal güçler bloğu şeklinde birleşmiş müttefiklerle uzlaşmalar yapabildiği ölçüde sürdürebilir.

Hegemonya zarif bir kültürel egemenlik biçimidir. Bu süreçte kitleler fikirsel egemenlik araçları yoluyla etki altına alınırlar. Hegemonya kumaşının dokunuşunda; aydınlar, okullar, medya, dini kurumlar, partiler ideolojik pratikleri yoluyla rol oynarlar. Böylece burjuva ideolojisi kitlelerin benliğinin bilinçli yada bilinçdışı bir parçası haline gelir.[12]

Gramsci bunlara ek olarak sosyal ve ekonomik yeniden üretimin sağlanabilmesi için gerekli olan bir kolektif iradenin, 'ulusal - popüler bir çerçevenin' ve genel bir dünya görüşünün oluşturulması ve yeniden üretimi için hayati olan entelektüel ve ahlaki liderliğin önemine de vurgu yapar. Hegemonya sürecinde bu entelektüel ve ahlaki liderlik; ideolojik, politik ve ahlaki pratikler yoluyla oluşturulur. İnançlar, değerler ve sağduyuya ilişkin yaklaşımlar bu süreçte belirleyici olur.

Hegemonik bir sistemde ideolojinin rolü belli bir sınıfın siyasi ve toplumsal hegemonyasını garanti altına alabilmek amacıyla farklı dünya görüşlerini ve değer sistemlerini bir çimento vazifesi görürcesine birleştirmektir. Bu birleştirme yalnızca, tabi grupların ve sınıfların çıkarlarını hegemonik sınıfın çıkarlarına eklemlemeyi değil, aynı zamanda hegemonik sınıf kesimleri arasındaki birliğin korunmasına da yarar. Eğer hegemonya hükümet etme gücünün tekel altına alınmasından öte sivil toplumun tamamını kuşatan bir egemenlik aracı ise, ideolojide bu egemenliğin en önemli arabulucusu ve hatta garantörüdür.[13]

Kuşkusuz hakim sınıfın ahlaki ve entelektüel önderliği basit olarak çıkar düze-yinde işlemekten öte çıkarların oluşabilmesini sağlayan anlam sistemleri üzerindeki hakimiyeti içerir. Bunun anlamı, hakim sınıfın anlam sisteminin, tabi sınıfın anlam ve değerler alanına aktarılması ve tabi sınıfın değerler alanının dönüştürülmesidir.[14] Bu bakımdan, hegemonyacı sınıfın önderliğinin etkinliğini tespit etmek için, bu sınıfın belli bir andaki hegemonya projesinin kendi önüne koyduğu amaçları başarmasından ziyade, bu amaçların başarılması için ileri sürdüğü araçların ve önceliklerin toplumdaki diğer gruplar tarafından kabul edilir ve paylaşılır hale gelmesine bakmak daha aydınlatıcı olur.[15]

Hegemonik bir sistemde ideolojinin rolü belli bir sınıfın siyasi ve toplumsal hegemonyasını garanti altına alabilmek amacıyla farklı dünya görüşlerini ve değer sistemlerini bir çimento vazifesi görürcesine birleştirmektir.

Sonuç olarak, nasıl 'güç' zor aygıtları sistemi içinde kurumsallaşmış ise hegemonya da tüm sosyal formasyona yerleşmiş olan ideoloji ve hegemonya aygıtları sistemi içinde kristalize olmuştur. Hegemonyanın inşasında sivil toplum kurumları yada özel organizasyonlar olarak nitelenen kilise, sendikalar, okullar, medya ya da politik partiler gibi kurumlar etkili olur. Hegemonya pratiği açısından entellektüellerin işlevleri de önemlidir. Egemenlerin hegemonyasını güvencelemek, sosyal güçlerin birliğini organize etmek, kitleleri eğitmek, ideolojileri özenle işlemek, entelektüellerin yerine getirdiği işlevlerdir.

Hegemonyanın alacağı iki biçim vardır: pasif devrim ve kapsayıcı hegemonya. Pasif devrim kavramı Gramsci tarafından 1860-61'de netice de ülkenin politik birliğinin sağlanması ile sonuçlanan İtalyan Ulusal Özgürlük Hareketi Risorgimento ve 19. yüzyıl Avrupa'sındaki bir

dizi tarihsel olgunun tanımlanması amacıyla kullanılmıştır.[16] Pasif devrim kavramının kökleri Gramsci'nin İtalya'da liberal devletin krizini analiz ettiği yazılarında yer almaktadır. Bu kavram ile Gramsci, burjuva devrimlerinin yükselişi sürecini ve bir pasif devrim mücadelesi olarak gördüğü 19. yüzyıl Avrupa tarihini yorumlamıştır.

Gramsci'ye göre 1789'daki Fransız devrimi popüler desteğe (kitle desteği) dayalı olarak bir burjuva devrimi olarak eski feodal sınıfları elimine etmişken, Avrupa'daki diğer ülkelerde kapitalizmin genişlemesine uygun politik yapıların inşası daha reformist bir içerikte meydana gelmiştir. Gramsci'ye göre Napolyon sonrası restorasyon sürecini takiben burjuva sosyal ve politik düzeninin inşa edildiği 1815'den sonraki dönem boyunca geleneksel sınıflar (feodal) kendi ekonomik - korporatif güçlerini korumak için çaba sarf ettiler. Hobsbawm'ın incelikle değerlendirdiği gibi, 19. yüzyıl ortalarında Avrupa'da ulusal birliklerin oluşturulduğu süreçte değişim yukarıdan aşağıya elitlerin öncülüğünde gerçekleştirilmiş ve halk bu değişimin yardımcısı, destekçisi olmuştur. Dünyanın az gelişmiş bölgelerinde de bu değişim ve burjuva devrimleri süreci taklitçi bir biçimde meydana gelmiştir. Dolayısıyla moderniteyi arzulayan ülkelerde bu değişim süreci orijinal olmayan fikirlerle ve türetmeci bir şekilde gerçekleşmiştir. Bu nedenle şiddetli bir sosyal hareket tarafından nitelenen bir burjuva devrimi süreci göreli olarak az sayıdaki yönetici elitin değişime kapitalist bir damga vurması şeklinde gerçekleşmiştir. İşte bu mücadeleler neticesinde kapitalist mülkiyet ilişkileri ile uyumlu bir kurumsal yapı oluşturularak devlet gücü inşa edildi.

Pasif devrim sürecindeki 'pasif' vurgusundan kasıt devrime yönelik girişimlerin devlet müdahalesi yoluyla gerçekleştirilmesi yada yeni sosyal grupların politik düzenin hegemonyasına içerilmesi gerçekleştirilirken bu içerilmenin siyaset üzerinde kitlelerin gerçek kontrolü genişlemeden yapılmasıdır.Yoksa bu pasiflik karşı çıkışların yumuşaklığı anlamında değildir.

Pasif devrim sürecinde kitlelerin talepleri gündeme gelebilir yada bir politik düzenin organizasyonun da temel değişimler de gündeme gelebilir ancak bir pasif devrim süreci daha büyük olasılıkla ilerlemeci ve ilerlemeye tepkili öğelerin diyalektik birliğini bünyesinde bulunduran "devrimsiz devrim" yada "devrimin restorasyonu" olguları ile sonuçlanır ve bu süreçte üretim ilişkilerindeki değişimler mevcut sosyal formasyonla uyumlu bir şekilde gerçekleşir. Netice de yöneten sınıflar bu süreçte geniş kitleler nezdinde gerçek bir politik destek elde edebilse de bir pasif devrim durumu her şeye rağmen hegemonyanın oldukça sınırlandırılmış bir biçimini oluşturur. Pasif devrim uç bir hegemonya biçimini oluşturmaktadır ve sivil toplumun bir bütün olarak içerilmesinden çok doğrudan siyasal eylem ve egemen sınıfın kesimleri arasında gerçekleşen belirli bir entegrasyon düzeyi üzerine kurulmaktadır. Bu süreçte egemen sınıf için önemli olan şey, kendi ideolojik gelişimi doğrultusunda yalnızca toplumun kilit kesimlerini harekete geçirmektir.[18] Pasif devrim sürecinde özellikle dikkat edilmesi gereken konu: değişim mücadelesine öncülük etmede devletin yerel sosyal grupların yerine geçmesi gerçeğidir.[19]

Pasif devrim durumu yöneten sınıf kitleleri hegemonya koşulları içine tam olarak entegre edemediği yada modern bir devlet yaratmayı hedefleyip de bunu tam manasıyla becerememediği koşularda ortaya çıkar. Liderlik olmadan egemenliğin (yani baskının) görüldüğü pasif devrim sürecinde hegemonya olmadan diktatorya gözlenir ve devlet kaotik yapıdaki sivil toplumu baskılar. Bununla birlikte hem ulusal hem de uluslararası ilişkiler bağlamında güçlü bir özerkliğe sahip olmayan devletin özünde bazı zayıflıklar mevcuttur. Bu süreçte devletin güçlü bir özerkliğe sahip olamamasının nedeni yöneten sınıfın dar ve devleti de güçten düşüren çıkarlarıdır. Bu nedenle devlet müdahalesinin genişlemesi yoluyla bir bütün olarak toplumun kapsanmasından ziyade sadece dar bir sosyal grupla sınırlı, kısmi ve göreli olarak kırılgan bir hegemonya biçimi geçerli olmaktadır.

Bu nedenle pasif devrim koşulları tüm toplum üzerinde gerçekleşen ve kendi başına belirli bir organik dengeyi sağlayan hegemonyanın gerçek kullanımından farklıdır. Hegemonyanın bu biçimi yani kapsayıcı hegemonya, yönetenler ile yönetilenler arasındaki ilişkinin organik gelişimine dayalı kılcal damarlar şeklinde yayılmış dolaylı baskı biçimlerinin gelişimine dayalıdır. Bu yapı içinde gerçek baskı rıza peçesinin arkasına gizlenmiştir ve böyle hallerde kılcal damar eklemleri aracılığıyla asimile edilen zıtlık öğeleri kamuoyu kanalları aracılığıyla nakledilirler ama bu süreçte enerji kaybına maruz kalırlar.

"Normal" hegemonya süreci güç ve rızanın birbirini dengelediği bir kombinasyonca nitelenir. Bu kapsayıcı hegemonya sürecinde gücün dozajı rızayı aşmaz. Bu süreçte güç kamuoyunun söz konusu organlarında ifadesini bulan çoğunluğun rızasının arka planında yer alır.Bu süreçte toplumda az çok bir uzlaşı yaratılması

Avrupa'da ulusal birliklerin oluşturulduğu süreçte değişim yukarıdan aşağıya elitlerin öncülüğünde gerçekleştirilmiş ve halk bu değişimin yardımcısı, destekçisi olmuştur.

başarılır.Egemen sınıflar hegemonyanın bu biçimini yukarıda da söz edildiği gibi "bir ulusal popüler irade" nin yaratılmasının yolunu açmak üzere popüler sınıfların çıkarlarını benimsemek yoluyla kurar. Kapsayıcı hegemonyada tabi güçlerin özgül talepleri ne bastırılır ne de bunların bağımsız gelişmelerini engellemek amacıyla nötralize edilir; bunun yerine bu talepler her talebin özünü karşılayabilecek bir organik bütünlük içinde eritilir. Bu, tüm toplumu önceden belirlenmiş bir hedefe doğru ilerleten etkin bir uzlaşmadır ve daha düşük bir soyutlama düzeyinde söylenecek olursa, yeni bir ortak duyu yaratır ya da eskisine ait öğelerin yeniden eklemlenmesini ve düzenlenmesini sağlar.[20]

Buna karşıt olarak bir pasif devrim süreci, hegemonya ilişkilerine dayalı bir organik dengenin oluşturulmasına yönelik herhangi bir mücadelenin yokluğunda sosyal güç odaklarının birbirleri ile çelişkide oldukları bir durumdur. Bu nedenle bir pasif devrim dengesi istikrarsız bir durumdur ve kendi bünyesinde felaket getiren bir şekilde çözünme riskini barındırır. Bu yapısal koşullar içinde spesifik adı "kriz" olan hadiseler tarih sahnesine çıkar.[21]

Gramsci pasif devrim kavramını geliştirirken sadece tarihsel değerlendirmeler için kriter geliştirmek kaygısıyla değil aynı zamanda farklı tarihsel koşullarda sosyalizme dönüşüm stratejisinin oluşturulması maksadı ile hareket ediyordu.[22] Gramsci'ye göre hegemonyanın kapsayıcı nitelikte olduğu Kuzey Amerika ve bazı daha gelişmiş Avrupa devletlerinde hegemonik aygıtların ağırlığı daha fazladır ancak örneğin Rusya'da pasif devrim koşulları geçerlidir ve hegemonya aygıtları yeterince gelişmemiştir. Bu durum çarlık Rusya'sı ile gelişmiş kapitalizmde izlenmesi gereken sosyalist stratejiyi farklılaştırır. Rusya'da devlet iktidarının sivil toplum düzeyinde hegemonyası yeterince gelişmediği için işçi sınıfı ve köylü ittifakına dayalı bir 'manevra savaşı' ile sosyalist rejim gerçekleştirildi. Gerçi bu durum Rusya'da proletarya devriminden sonra mevcut ittifakı korumak için "mevzi savaşına" olan gereksinimi ortadan kaldırmamıştır. Fakat gelişmiş kapitalizmde başarılı bir devrim gerçekleştirmek için devletin askeri olarak ele geçirilmesinden önce uzun bir mevzi savaşının sürdürülmesi ve sosyalizme dönüşümün koşullarının hazırlanması gerekir.[23]

Gramsci 20. yüzyılda İtalya'da faşizmin ortaya çıkışını da İtalyan devletinin tarihsel zayıflıklarına atfen açıklamaktadır. Şöyle ki; Faşizmin ortaya çıkışı İtalyan burjuvazisinin Jakoben tarzı tarımsal reformlarla (Fransa'da olduğu gibi) tüm toplum üzerinde ahlaki ve politik liderliği tesis etmedeki başarısızlığının sonucudur. Aslında İtalyan burjuvazisi, Risergimento'ya ulusal- popüler bir boyut kazandırmakta başarılı olamayarak, büyük toprak sahiplerinden ayrı bir sınıf temelini güvence altına alamamıştır. Böylece etkin bir şekilde işleyen liberal bir parlamenter devlet için gerekli koşul olan halkın aktif rızası tesis edilememiştir. İtalyan devleti kapsayıcı bir hegemonya yerine transformist (pasif devrim) bir sosyal temel sahipti. Bu transformizm sürecinde de bağımlı sınıfların politik lider ve entelektüelleri sürekli olarak yöneten sınıf içine emilerek netice de bağımlı sınıflara yönelik bir baskı ile onların organizasyonu bozuluyordu. Pasif devrim sürecinde çoğunlukla bir krize tepki olarak tabi grupların bağlılığını sağlamak ve yönetenlerle yönetilenleri ayırmak için iktisadi, politik ve ideolojik ilişkiler yeniden organize ediliyordu.

Sonuç olarak pasif devrim kavramı modern devletin doğuşu ve sermayenin genişlemesi tarafından nitelenen birbirine benzeyen fakat birbirinden farklı tarihsel süreçleri tanımlamakta kullanılabilir. Gramsci tarafından geliştirilen pasif devrim kavramı sadece İtalya'ya değil radikal Jakoben tarzı bir devrim olmaksızın devleti bir dizi reform ile modernize etmeye çalışan tüm ülkelere uygulanabilir.[24]

Bir pasif devrim dengesi istikrarsız bir durumdur ve kendi bünyesinde felaket getiren bir şekilde çözünme riskini barındırır.

Nitekim çalışmanın girişinde de belirtildiği gibi yakın dönemde hem gelişmiş hem de gelişmekte olan ülkelerde siyasal rejimlerin tahlili ve devlet biçimlerinin analizinde Gramsci'nin analizi sıklıkla referans almıştır. Aşağıdaki bölümde neoliberalizm altında Türkiye tarihine ilişkin analizlerinde Gramsci'nin kavramlarına başvuran akademisyenlerin yorumlarına yer verilecektir

2. gramsci'ci perspektiften yakın türkiye tarihine ilişkin yorumlar

Buradaki incelemeye zihnimde bu çalışmaya başlamam yönünde uyarıcı fikirler oluşmasına yol açan A. Raşit Kaya ve Muharrem Tünay'ın fikirleri ile başlamak istiyorum. M. Tünay'ın anısına atfedilen bir kitapta yayımlanan " Adını Koyalım: Tutmayan Hegemonya"[25] başlıklı makalesinde Kaya, Tünay'ın "Türk Yeni Sağının Hegemonya Girişimi"[26] başlıklı çalışmasını değerlendirerek fikirlerini geliştirmektedir.

Kaya'nın söz konusu makalede Tünay'a referansla geliştirdiği temel argüman: 1980 darbesi ile birlikte Türkiye'de egemen kesimlerin 1970'lerin sonunda iyice ağırlaşmış olan hege-

monya krizini aşmak için yeni sağ politik vizyonla kapsayıcı bir hegemonya girişimini denedikleri ancak bu girişimin netice de başarısızlıkla sonuçlandığı ve egemen kesimlerin pasif devrim biçiminde bile olsa bir hegemonya kuramadığı yönündedir.[27]

Türkiye'de 1980 askeri darbesi ve sonrasındaki siyasi ve iktisadi dönüşümleri Gramsci'ci hegemonya ve hegemonya biçimleri kavramları ile okuyan Kaya ve Tünay hemen hemen benzer tezleri ileri sürmektedirler. Nitekim önce yurt dışında yayımlanan[28] daha sonrada Türkçe'ye çevrilen[29] yukarıda bahsedilen makalesinde Tünay'da Türkiye deki hegemonya krizinin köklerini 1971 askeri muhtırası öncesindeki toplumsal siyasal koşullara dayandırmaktadır. Tünay'a göre II. Dünya Savaşı sonrası Marshall yardımıyla yeniden yapılandırılan Türkiye kapitalizmi bu süreçte geniş toplum kesimlerini sisteme entegre etmede uğradığı başarısızlık ve artan hoşnutsuzluğu takiben 1971 muhtırası ile bu kez bir pasif devrim girişimine tanıklık etmiş ancak bu girişim de başarısızlıkla sonuçlanmıştır.[30] Tünay'ın değerlendirmelerine göre 1970'lerin sonu hegemonya krizinin zirvesidir[31] ve bu krizi çözmek için askeri darbeye başvurulmuştur.1980 müdahalesi sonrasında çok partili seçimleri takiben siyasi iktidara gelen T. Özal ile birlikte Türk yeni sağı bazı bakımlardan İngiltere'deki Thatcherism ve Amerika'daki Reganizm'e benzeyen bir strateji ile bir hegemonya girişimi yapmıştır.[32] Ancak Tünay açıkça iki uluslu hegemonya projesini içeren bir pasif devrim olarak nitelendirdiği Thatcherism'den farklı olarak Türk yeni sağının 1980'lerdeki hegemonya girişiminin de başarısızlıkla sonuçlandığını belirtmektedir. Çünkü Tünay'a göre neoliberal hegemonya girişimi, finans kapital ve nitelikli emekten oluşan birinci ulusa yararlar sağlayan İngiltere deneyiminden farklı olarak, Türkiye'de geniş bir birinci ulus yaratamamış, işçi sınıfını beceri ve verimlilik düzeyine göre bölerek bir kısmını birinci ulus içinde içerememiş ve dolayısıyla ikinci ulus çok geniş kalmıştır.

Tünay'ın yaklaşımına göre başlangıçta kapsayıcı bir hegemonya projesi[33] olarak kurgulansa da netice de fiilen iki toplumlu bir hegemonya projesine dönüşen Türk yeni sağının hegemonya girişiminde başarısız olmasının nedeni; Neoliberalizmin birinci toplumun çıkarlarını sağlama yeteneğini gösterememiş olmasıdır. Şöyle ki İngiltere'den farklı olarak, birinci toplum (bir avuç tekel, faize yatırılan sermaye bir grup rantiye ve spekülatör) çok sınırlı kalmış sürece dışlanan ikinci toplum ise çok geniş bir kesimden oluşur hale gelmiştir.[34]

Türk yeni sağının 1980'lerde önce kapsayıcı sonra pasif devrim biçimindeki hegemonya girişimlerinin başarısızlıkla sonuçlandığını ve hegemonya krizinin aşılamadığını düşünen Tünay'dan yaklaşık on yıl sonra dolayısıyla Türkiye kapitalizminin 1990' lardaki deneyimi ve 2001 çöküntüsünü gözleyerek yazan Kaya, Tünay'ı izleyerek hegemonya bunalımı tezini 2000'li yıllara taşımaktadır. Şöyle ki Kaya'ya göre; şu anda pasif devrim biçiminde bile olsa bir hegemonya olanaklı değildir. Çünkü "bir pasif devrim, her şeyden önce alt sınıf ve grupların çıkarlarının nötralize edilmesini ve egemen sınıfın bölümleri arasında bir bütünlük kurulmasını en azından geçici bir birleşme sağlanmasını gerektirir. Bunların hiç biri şu anda olanaklı değildir. Her şey derinleşen bir hegemonik krize işaret etmektedir. Bu süreç eğer alternatif siyasal çözümler ortaya çıkmazsa yeni bir Sezarist çözüme götürecektir."[35]

Türk siyasal rejiminde yakın dönemde meydana gelen gelişmeleri Gramsci'ci kavramları da kullanarak yorumlayan bir diğer akademisyen Tülin Öngen ise Tünay ve Kaya gibi açık bir şekilde hegemonya krizi kavramını kullanmamakla birlikte bazı nüanslarla benzer tezleri ileri sürmektedir. Şöyle ki Türkiye toplumunun neo liberalizm altında yaşadığı bunalımı Kapitalist toplumsal formasyonun krizi olarak niteleyen Öngen, egemen kesimlerin bu bunalımı aşmak için toplumun geniş kesimlerini kapsayan hegemonik bir proje üretemediğini ve hegemonik iktidar sorununu aşamayan siyasal rejimin "zor" a yaslanmaktan başka bir seçeneğinin kalmadığını belirtmektedir.[36]

Öngen'e göre 1980'li yıllarda Türkiye'de krize düşük yoğunluklu demokrasi ve düşük yoğunluklu çatışma stratejileri ile yanıt verilmiş ancak bu stratejiler krizi aşmak açısından çare olmadığı gibi burjuvazinin iktidar sorununu derinleştirmiştir.[37] 1990'lı yıllarda da ağırlaşan toplumsal ve iktisadi sorunlara bu kez düşük yoğunluklu savaş ve düşük yoğunluklu uzlaşma stratejileri ile çare aranmış, ancak bu deneyimler de 90'ları yüksek yoğunluklu bir kriz süreci olmaktan kurtaramamıştır. Öngen'e göre 1990'lar boyunca sınıf dinamiği ve Kürt mücadelesini bastırmak için "düşük yoğunluklu savaş" uygulanırken dinci gericiliği bastırmak için de 28 Şubat'a başvurulmuştur. Ayrıca bu süreçte emek kesimine saldırılar çok yoğunlaşmıştır. IMF ile yapılan stand-by anlaşmaları uyarınca başta sosyal güvenlik ve ücretler olmak üzere tarımsal destekleme, vergi ve kamu istihdamı gibi alanlarda çalışan sınıflar ve küçük üreticiler aleyhine bir dizi politika uygulanmıştır.[38]

Öngen, egemen kesimlerin bu bunalımı aşmak için toplumun geniş kesimlerini kapsayan hegemonik bir proje üretemediğini ve hegemonik iktidar sorununu aşamayan siyasal rejimin "zor" a yaslanmaktan başka bir seçeneğinin kalmadığını belirtmektedir.

Netice itibariyle Öngen'e göre krize neoliberal politikalarla çare aranan 1980 sonrası süreçte Türkiye'de "tek uluslu" hegemonik projeler zaten gündemde değilken "iki uluslu" hegemonik projelerin de uygulanma şansı kalmamıştır. Öngen'e göre Türkiye'de genelde Türkiye kapitalizminin özelde onun özgül devlet biçiminin krizini aşmak için gündeme getirilen stratejiler krizi sonlandırmada etkili olmadıkları gibi aslında hegemonik bir iktidar seçeneğini fiilen ortadan kaldırmaktadırlar.[39]

Küresel kapitalizmin krizini aşmak için dünyada tasarlanan hegemonya stratejileri ve toplum projeleri Türkiye'de de devreye sokulmuştur. Bu süreçte emeğin yerli ve yabancı sermayenin sınırsız iktidarı karşısında savunmasız bırakılmasına yönelik olarak; liberalizasyon, deregülasyon, özelleştirme, tahkim, esnekleştirme, toplumsal hizmetlerin metalaştırılması ve toplumun örgütsüzleştirilmesi politikaları uygulanmıştır. Ancak bu politikaların sonucunda işsizleşen, yoksullaşan ve daha önce yararlandıkları hizmetlerden mahrum kalan ve örgütsel bağlarından kopan insanlar, giderek iktisadi yaşamdan dışlanmakta, dolayısıyla sistemin sınırları dışına itilmektedir. Sonuçta krizin şok emicileri haline gelip, aşırı şişkinleşen yığınlar, toplumsal patlamanın sınırlarına her geçen gün biraz daha yaklaşmaktadırlar. Diğer taraftan Türkiye'de sınıf dışı toplumsal öznelerin muhalefeti de temsil krizinin yoğunlaşmasında etkili olmaktadır. Şöyle ki, Türkiye'de Kürt hareketi toplumsal tabanı açısından hala bir istikrarsızlık unsuru olmaya devam etmektedir. Benzer biçimde siyasal gücü büyük ölçüde kırılan ve rejimle uzlaşmaya yönelen dinci gericiliğin meşruiyeti de tamamen ortadan kalkmış değildir. Tüm bu eğilimler ve dışlanmışlar ile merkez kaç güçleri ortak bir proje etrafında birleştirecek toplumsal ve siyasal projelerin yokluğunda rejimin kırılganlığı her geçen gün artmakta ve Türkiye burjuvazisi uzun dönemli sınıf iktidarı açısından silahsızlanmaktadır. Öngen'e göre, yukarıda tasvir edilen koşullar altında zaten "güvenlik devleti" niteliği iyici belirginleşen devlet biçiminin, bu niteliğinin bir süre daha sürmesi geleceğe yönelik en güçlü senaryolardan biridir.[40]

Şimdiye kadar incelediğimiz akademisyenlerden farklı olarak sadece neo liberal dönüşüm sürecini değil kuruluşundan itibaren Türkiye Cumhuriyeti tarihini Gramsci ve Neo-Gramsci'ci kavramlarla okumayı deneyen G. Yalman neticede 1980 sonrası süreci bir pasif devrim girişimi olarak yorumlamakta ve bu süreçte muhalif ama hegemonik bir söylem olarak nitelendirdiği, piyasa ve sivil toplum kavramlarını mitleştiren yeni sağ ideolojinin hakimiyetinin, yaşanan iktisadi krizlerin bir hegemonya krizine dönüşümü engellediğini belirtmektedir.[41]

Hegemonya stratejileri kavramını kullanarak modern Türkiye tarihine ilişkin olarak yaptığı tahlilde Yalman, kuruluş yıllarında uygulanan devletçilik stratejisini "tepeden pasif devrim", çok partili sisteme geçiş sonrasında Demokrat partinin projesini de "aşağıdan pasif devrim" olarak nitelendirmektedir. Yalman'ın tahliline göre 1960 müdahalesi ve 1961 de anayasanın yürürlüğe girmesinden sonra pasif devrim biçiminde de olsa bir hegemonya oluşturulamamış ve bu süreç, böyle bir hegemonyanın kurulmasını değil, sınıf mücadelesinin giderek yoğunlaşmasına bağlı olarak 1970'lerin sonlarında daha da netleşecek bir hegemonya krizinin tohumlarının atılmasına tanıklık etmiştir.[42] Yalman 1970'lerin sonundaki krizi ve sonrasındaki gelişmeleri hegemonya krizinin fiilen devletin krizi olduğunu vurgulayan Gramsci'nin tahlilini doğrulayan bir örnek olay olarak değerlendirmektedir.[43]

Yalman'a göre 1970'lerin sonunda, çalışan kesimler açısından zaten mevcut olan siyasi temsil sorununun iktidar bloğunu oluşturan unsurlar açısından da ortaya çıkması ve burjuvazinin bu süreçte toplumsal ve ideolojik önderlik edebilme vasfını iyice yitirmesi, yaşanan krizin bir hegemonya krizine dönüşümünün önde gelen belirtileridir.[44] Krizi takiben 1980 müdahalesi ve sonrasında burjuvazinin siyasi temsil ve önderlik sorununu çözümüne yönelik olarak yeni bir siyasal strateji tasarlanmıştır. Yalman'ın yorumuna göre Batı dünyasındaki benzer örnekleriyle birlikte 1980 sonrası Türkiye deneyimi, bir kez daha girişilen bir pasif devrim çabası olarak nitelenebilir. Piyasa sisteminin doğrularının otoriter bir devlet biçimi çerçevesinde mutlak doğrular olarak yüceltilmesiyle birlikte burjuvazinin hegemonyasını yeniden kurma girişimleri bu dönemin siyasal gündemini belirlemiştir.1980 sonrasında devletin yeniden yapılandırılmasına eşlik edecek yeni hegemonya stratejisinin esasını sınıf temelli siyasete son vermek çabası oluşturmaktadır.[45]

1980 sonrasında devletin yeniden yapılandırılmasına eşlik edecek yeni hegemonya stratejisinin esasını sınıf temelli siyasete son vermek çabası oluşturmaktadır.

Bu bölümdeki incelemeyi Yalman'ın kendinden önceki yorumculardan farklılaştığı ve yaklaştığı iki hususu belirterek tamamlamak istiyorum.Yalman'da yukarıda ele aldığımız akademisyenlere benzer bir şekilde Türkiye'de egemen kesimlerin 1980 sonrası pasif devrim biçimindeki hegemonya girişimin dışlayıcı yönlerinin vurgulanmasının önemine işaret etmektedir. Şöyle ki Latin Amerika örnekleri ile

kıyaslandığında Türkiye'deki pasif devrim girişiminin tabi kesimleri sürece dışlayıcı nitelikleri ön plandadır. Çünkü; "Türkiye'deki süreç kitlelerin de-politizasyonunu hedefliyordu" ve "1930'lardaki bazı Latin Amerika ülkelerinde gözlendiği biçimiyle, yeniden bölüşüm politikalarına ağırlık verilerek tahakküm altındaki sınıfların devletle bütünleştirilmesi diye ifade edilen süreçten bahsedilemeyeceği gibi bunun tam tersi geçerli idi." Ancak Yalman 1980 sonrası benimsenen yeni sağ politik vizyonun en azından ideolojik alanda sağladığı hakimiyetin bu süreçte sıklıkla karşılaşılan iktisadi krizlerin bir hegemonya krizine dönüşümünü engellediğini belirterek, aynı tarihsel konjonktürü derinleşen bir hegemonya krizi olarak okuyan Kaya ve Tünay'dan farklılaşmaktadır.[46]

Yalman gibi modern Türkiye Tarihini Gramsci'ci perspektiften analiz eden A. Öncü de 1980 sonrası sürecin ayrıntılı tahliline girişmemekle birlikte, Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşundan 1980'e kadar olan siyasal gelişim sürecinin devletin otonomisi yaklaşımları ile değil Gramsci'ci kavramlarla açıklanabileceğini ileri sürmektedir. Öncü'nün yaklaşımına göre modern Türkiye tarihinde devletin aşırı güç kullanımına başvurmasının arkasında hakim sınıfın sosyal ve politik olarak hegemonik olamaması yatmaktadır. Öncü'ye göre, Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluş yıllarında egemen sınıflar içinde ticaret burjuvazisi hakim sınıf konumunda iken 1960 sonrası süreçte "endüstriyel-finansal burjuvazi" yani tekelci sermaye hakim sınıf konumundadır. Ancak endüstriyel-finansal burjuvazi iktisadi alandaki üstünlüğünü, sosyal ve kültürel üstünlüğe dönüştürmekte başarısız olmuştur. Netice itibariyle bu muhteva içinde hakim sınıf büyük ölçüde "zor" uygulayan devlet kurumları içinde sağladığı hegemonya ve bu kurumların yasal güç kullanımına sıklıkla güvenmek durumun-da kalmıştır.[47]

3. dışlama ve eklemlemenin diyalektik birliği - gramsci'ci tahlillerin eleştirel değerlendirilmesi

Türkiye'de 1980 sonrasında yeni sağ hegemonya girişimi süreci ve bu sürecin niteliklerinin, bir önceki bölümde görüşlerini kısaca ele aldığımız akademisyenler gibi; hegemonya krizinin giderek ağırlaşması, pasif devrim sürecinin dışlayıcı yönlerinin ön plana çıkışı ile hegemonik iktidarın tesis edilememesine bağlı olarak neticede devletin "zor"a dayalı çehresininin ön plana çıkışını vurgulayarak ele alınması, bu sürecin bir yandan da egemen kesimlerin tabi kesimlerin hiç değilse bazı unsurlarını neoliberal hegemonya projesine eklemlemeye, hakim kesimlerin temel çıkarlarına zarar vermeksizin tabi kesimlerin bazı unsurlarının çıkarlarının karşılanmasına, tabi kesimlerin politik desteğini ve rızasını kısmen de olsa örgütleyerek rejimin ve hegemonya stratejisinin meşruiyetinin sağlanmasına yönelik siyasi ve ideolojik çabaları ve bunların sonuçları ile Türkiye'deki hegemonya girişiminin bazı özgül niteliklerinin göz ardı edilmesine yol açmaktadır. Kanımca 1980'den günümüze yeni sağ hegemonya stratejisinin, tabi kesimlerin hiç değilse bazı unsurlarının çıkarların korunmasına, bu kesimlerin politik ve ideolojik olarak manipülasyonu ile rızalarının sağlanmasına yönelik girişimler ve burada elde edilen kazanım ve uzlaşılar olmasaydı, Türkiye'de devlet biçimi bu süreçte gözlenenden çok daha otoriter bir biçime bürünmek durumunda kalırdı.Türkiye'deki yeni sağ hegemonya stratejisi ikinci ulusu kendi içinde bölerek, ikinci ulusun bazı kesimlerini sürece eklemlemek konusunda bir önceki bölümdeki yorumcuların ele aldığı kadar başarısız değildir. Türkiye'de egemen kesimler neoliberal hegemonya girişimi sürecinde emekçi kesimlerin, küçük üreticilerin bazı unsurlarını hegemonya stratejisine eklemlemek üzere kendine özgü bazı stratejiler geliştirmiş ve bu stratejilerde başarıya da ulaşmıştır. Yalman'ın belirttiği gibi Türkiye'deki 1980 sonrası pasif devrim girişimi dünyadaki benzer girişimlerden farklılaşmaktadır. Kanımca bu farklılaşma ve Türkiye deneyiminin özgüllüğü; sürecin dışlayıcı yönleri kadar eklemleyici yönlerinde de yatmaktadır.

Hakim sınıf büyük ölçüde "zor" uygulayan devlet kurumları içinde sağladığı hegemonya ve bu kurumların yasal güç kullanımına sıklıkla güvenmek durumunda kalmıştır.

Türkiye'deki 1980 sonrasındaki hegemonya girişiminin tabi kesimlerin bazı unsurlarının çıkarlarını gözetme ve politik desteğini organize etmede sağladığı başarılar, bu süreçte yaşanan iktisadi çöküntülerin hegemonya bunalımına dönüşümünü engellemekte yada geciktirmektedir. Kaya'nın 2002 yılında belirttiği, "bu koşullarda..... alternatif siyasal çözümler belirmezse, derinleşen hegemonya krizinin yeni bir Sezarist çözüme götüreceği" beklentisi gerçekleşmediğine göre şu andaki kritik teorik problem iktisadi çöküntülerin hegemonya krizine dönüşümünü engelleyen veya geciktiren siyasal iktisadi ve ideolojik süreçlerin neler olduğunu izah edebilmektir. Yalman'ın muhalif ama hegemonik söylemin aldığı yeni biçimlerin en azından, neoliberal anlayışın gerekli gördüğü yapısal dönüşümler temelinde gerçekleşen dünya ekonomisi ile yeni bütünleşme sürecinde karşılaşılan krizlerin olağan karşılanmasına zemin hazırlayarak, bunların hegemonya krizine dönüşmemesinde kritik bir rol oynadığını ve oynamaya devam ettiğini vurgulaması yerindedir. Kanımca yeni sağ hegemonya girişimi sürecinde bağlı kesimlerin kimi unsurlarının

çıkarlarının dikkate alınması, onların politik desteğinin siyasal süreç aracılığıyla organize edilmesi ile 1980 müdahalesi sonrasında genel seçimle iktidara gelen bazı parti (Refah Partisi dönemi hariç)[48] yada koalisyonların, egemen kesimlerin çıkar ve beklentileri arasında kısmen de olsa uzlaşı sağlayarak, bu kesimlerin siyasi temsil sorununu hafifletebilmesi,[49] hegemonya krizinin oluşumunu engellemekte yada geciktirmektedir.

Gramsci'nin hegemonya ve hegemonya biçimlerine ilişkin analizinde vurguladığı gibi, farklı toplumlarda inşa edilen hegemonya farklı niteliklere sahiptir. Bu nedenle Gramsci Kuzey Amerika ve Avrupa'nın görece daha gelişmiş toplumlarındaki hegemonya biçimleri ile Rusya ve İtalya'da görülen hegemonya biçimlerini birbirinden ayırarak ikinci tür toplumlarda kapsayıcı değil pasif devrim koşullarının geçerli olduğunu vurgulamıştır. Gramsci sonrasında Neo-Gramsci'ci eksen de yapılan çalışmalarda geç sanayileşen, kapitalizmin çevre toplumlarında görülen pasif devrim biçimlerinin de bu toplumların farklı tarihsel, yapısal, kültürel ve sınıfsal nitelikleri nedeniyle birbirinden farklı olacağı ve bu toplumlardaki pasif devrim girişimlerinin özgül niteliklerinin açıklanmasının günümüzün kritik teorik sorumluluğu olduğu vurgulanmaktadır.[50] Bu çerçevede Türkiye'de egemen kesimlerin hegemonya girişimlerinin gelişmiş kapitalist toplumlardaki gibi kapsayıcı olabilmesi zaten güçtür. Egemen kesimlerin pasif devrim biçimindeki hegemonya girişimlerinin de benzer çevre kapitalist toplumlardakinden farklı nitelikte olması kaçınılmazdır. Kanımca Türkiye'de 80 sonrasındaki hegemonya girişiminin diğer yazarlar tarafından vurgulanan dışlayıcı nitelikleri yanında eklemleyici niteliklerinin de mevcudiyeti yakın dönem hegemonya girişiminin özgül niteliklerini oluşturmaktadır. Zaten Morton'un vurguladığı gibi pasif devrim kavramını kullanmanın yararı; hegemonya girişimi sürecin de hegemonya koşullarının; dışlama, baskı ve zora dayalı yönleri yanında, rızaya ve tarafların karşılıklı uzlaşısına dayalı yönlerinin de dikkate alınabilmesine olanak sağlamasıdır.[51] Portelli'nin ifadeleri ile "uzlaşmanın, hegemonyanın yegane temelini oluşturduğu hiçbir sosyal sistem olamayacağı gibi devletin ve belirli egemen kesimlerin egemenliğini salt baskı ve zor temelinde inşa edebildiği bir sistem de yoktur." Hegemonya yada onun tesisine yönelik girişimler kaçınılmaz olarak zor ve rızanın diyalektik birliğine dayalı olacaktır.[52] Bu nedenle Türkiye'deki 1980 sonrası hegemonya girişiminin eksiksiz tablosunu yapmak için sürecinin dışlayıcı özellikleri ile devletin zor'a dayalı çehresinin ön plana çıkışı yanında tabi kesimlerin politik ve ideolojik desteğini inşa ederek rejimin meşruiyetini sağlamaya dönük uzlaşı arayışlarını, eklemleyici çabaları ve tabi kesimlere yönelik bazı tavizleri birlikte ele almak gerekir.

Türkiye'de 1980 sonrası neoliberal hegemonya girişimi sürecinde egemen kesimlerin Althusser'ci anlamda üç farklı düzeyde [53] tabi kesimleri içermeye ve ikinci ulusu kendi içinde bölerek rejime eklemlemeye yönelik girişimleri olmuştur. Rızanın örgütlenerek politik desteğin temin edilmeye çalışıldığı bu düzeyler ideolojik, siyasi ve iktisadi kertelerdir.

Yeni sağ hegemonya girişiminin paradigmatik örneği sayılabilecek İngiltere bağlamında vurgulandığı gibi bir hegemonya girişiminin başarısı, somut hedeflerini gerçekleştirmesi ile değil hem bu hedef ve önceliklerin, hem de bunlara yönelik araçların, toplumun geniş kesimlerince benimsenmesi ve paylaşılmasına bağlı olarak değerlendirilmelidir.[54] Bu bağlamda Türkiye'deki neoliberal hegemonya girişiminin özellikle ideolojik düzeyde kat ettiği mesafenin gözden kaçırılmaması gereklidir. Bu çerçeve de Türkiye'de egemen kesimlerin "ortaklaşa benimseyebilecekleri ve topluma sunabilecekleri yeni bir hegemonik proje üretemedikleri" yönündeki yorumlara[55] ihtiyatla yaklaşmak gerekir. Bilindiği gibi 1980'den bugüne yeni sağ hegemonya girişimi Türkiye'de neoliberalizm, serbest piyasa ekonomisi, küreselleşme, bireycilik, ılımlı İslam ve milliyetçiliğin karı-şımından oluşturulan bir ideolojik çerçeveyi kendi stratejisinin aracı olarak etkili bir şekilde kullanmıştır. Bu ideolojik çabalar sonucunda Türkiye yeni sağı ve egemen kesimler, hem kendi içlerinde uzlaşıyı geliştirebilmek[56] hem de tabi kesimlerin hiç değilse bazı kitlelerini sürece entegre ederek onların politik desteğini almak açısından belirli kazanımlar elde etmişlerdir.[57]

Türkiye'de egemen kesimlerin hegemonya girişimlerinin gelişmiş kapitalist toplumlardaki gibi kapsayıcı olabilmesi zaten güçtür.

Öngen'in Boratav'a referansla ANAP'ın yoz popülizminin sonuçları olarak vurguladığı kritik hususlar, sadece ANAP dönemine özgü eğilimler olarak değil, 1990'lar ve 2000'li yıllar boyunca süren ve tüm neo liberal dönemin kalıcı eğilimleri olarak değerlendirilmelidir. Şöyle ki, ANAP'ın yoz popülizmi kentli yoksul kitleler ile hızlanan göç nedeniyle kentlerde yığılan kırsal yoksulları, serbest piyasa ideolojisinin müttefiki haline getirmiştir. İşçi sınıfının geniş katmanları bile "ücretlilik" konumundan ve sınıfsal kimliğinden uzaklaşıp düzenin empoze ettiği "köşeyi dönme", "işini uydurma", "bugünü ve kendini kurtarma" zihniyetine teslim olmuştur. Emek kesimleri içindeki bu zihniyet

dönüşümü 1980'lerin ANAP dönemi sonrasında da, 1990'lar ve 2000'lerde de artarak devam etmiştir. Bugün bu ideolojik eğilimler, hem emekçi ve küçük üretici kesimler arasında hem de 1980 öncesinin siyasal mücadelelerinde ciddi etkileri olan üniversite gençliği de dahil olmak üzere tüm gençlik üzerinde etkili olmaya devam etmektedir. Bu eğilimler netice de bir yandan ciddi olumsuz iktisadi ve sosyal sonuçları olan neoliberal iktisat politikalarının etkilerinin normal olarak algılanmasına yol açarken, diğer yandan da yeni sağ hegemonya girişimine alternatif olabilecek siyasal hareketlerin kendilerine toplumsal taban bulamamasına sebep olmaktadır.

Yeni sağ hegemonya girişiminin bazı söylemlerinin sürece entegre olmakta en fazla güçlüğü olan muhalif ya da potansiyel muhalif kesimlerinin zihinlerinde bile etkili olması, neoliberal hegemonya girişiminin ideolojik kazanımları ile ilgili olarak burada ele alınması gereken diğer bir hususdur. Bilindiği gibi neoliberal politikaların uygulandığı süreçte Türkiye'de yeni sağın siyasal yönelişlerine karşı en etkili karşı çıkışlar Kürt hareketi ve Milli görüş eksenindeki islami hareketlerden gelmiştir.Ancak sürecin bugün geldiği aşama dikkate alındığında, neoliberal hegemonya girişiminin içermekte en fazla güçlük çektiği toplumsal kesimler ve siyasal hareketler arasında da bazı konularda belirli bir meşruiyeti tesis etmeyi başardığını kabul etmek gerekir. Bilindiği gibi günümüzde gerek Kürt muhalefeti gerekse milli görüş çizgisindeki siyasal hareketler,[58] AB sürecini, özellikle siyasal demokrasi alanında sağlayabileceği kazanımlar beklentisi ile (AB sürecinin bu beklentilerin bir kısmının karşılaması açısından işlevsel olmayacağı net olarak anlaşılsa bile) desteklemektedirler. Söz konusu muhalif kesimlerin özelikle de Kürt siyasal hareketinin AB sürecinde siyasal demokratikleşme beklentileri yanında iktisadi alanda da (işsizlik ve yoksulluğun çözümlenmesi ve AB süreci ile ortaya çıkabilecek gelişmelerin Kürt nüfusu da pozitif yönde etkileyebileceği gibi) ümitlerinin olduğu anlaşılmaktadır.[59] Bugün gelinen aşama itibariyle kitleler nezdinde rejimin ve politikaların meşruiyetinin sağlanması ile halkın "ulusal popüler bir proje" etrafında toplanmasına yönelik olarak neoliberal hegemonya girişiminin elindeki en güçlü araç, AB'ne tam üyelik perspektifidir. Bu perspektifin, tabi kesimlerin tüm unsurları ve özellikle de dışlanan ve sürece eklemlemekte en çok güçlük çekilen kitleler üzerinde bile rıza örgütleyici etkisi gözlemlenmektedir.

Neoliberal hegemonya girişiminin ideolojik tesiri ile ilgili olarak burada ele alınacak son husus, iktisat politikası süreçlerinde gündeme getirilen bazı yaklaşım ve uygulamaların özellikle bu uygulamaların fiilen mağduru olan kesimler üzerindeki ideolojik etkinliğidir. Bilindiği gibi Türkiye'de 1980 sonrası sermaye birikiminin yeniden yapılandırılması sürecinde gündeme gelen: serbest piyasa ekonomisi, devletin ekonomi ve fiyat sistemine müdahalelerinin sınırlandırılması, özelleştirme, devletin küçülmesi, mal ve hizmet ticareti ile para ser-maye hareketlerinin liberalizasyonu konularında, geniş kitleler ve özellikle işçiler, işsizler ile köylüler ve küçük üreticiler arasında rızayı örgütlemek hususunda önemli mesafe kat edilmiştir. Politik arenada, halen parlamentoda olan veya mevcut barajlar altında parlamentoya girme olasılığı yüksek olan partiler arasında, yukarıda kabaca belirtilen iktisat politikası çerçevesine karşı kayda değer bir tavır alış gözlenmemektedir. Bilindiği gibi söz konusu liberal politik iktisat çerçevesine radikal bir şekilde muhalif politik ideolojik eğilimlerde genel seçimler de seçmenlerin ancak yüzde 1'inden destek görebilmektedir.

Burada ikinci olarak yeni sağ hegemonya girişimi sürecinde hem egemen kesimlerin içsel bütünlüğünün sağlanması hem de tabi kesimlerin hegemonya stratejisine eklemlenebilmesi için siyasi evrede işlevsel olan mekanizmalara değinilecektir. Bilindiği gibi egemen kesimlerin siyasi temsil sorununun ağırlaştığı tarihsel süreçler hegemonya krizi olarak nitelenmektedir.Türkiye'de 1980'deki açık ve 1997'deki örtük askeri müdahaleler öncesindeki siyasal koşullar, burjuvazinin siyasi temsil sorununun ağırlaştığı son iki örneği oluşturmaktadır. Her iki süreçte de, netice de egemen kesimlerin de facto siyasal partisi haline gelen silahlı kuvvetler eliyle Türkiye siyasetine balans ayarı yapılmış ve rotası belirlenmiştir. Bu olağan üstü dönemlerin dışında kalan süreçlerde ise Türkiye burjuvazisi, demokratik parlamenter mekanizmalar ve siyasal partiler aracılığıyla hegemonya krizinin oluşumunu engellemiştir.Türkiye'de 1980 sonrası hegemonya girişimi sürecinde, kimi zaman muhafazakar demokrat veya ılımlı islami eğilimli siyasal partiler (ANAP,AKP gibi) kimi zaman da sosyal demokrat partiler (SHP, DSP gibi), hem kitle entegre edici hem de egemen kesimler arası belirli bir oydaşmayı sağlayıcı etkileri ile siyasi temsil ve burjuvazinin önderlik sorununun çözümüne katkı sağlamışlardır.

Türkiye'de yani sağ hegemonya girişimi sürecinde belirli siyasi partiler ve genel seçimler yoluyla; geniş kesimlerin siyasal tercihleri manipule edilmiş ve belirli siyasal partiler aracılığıyla, tabi kesimler arasında, uygulanan

Türkiye'de 1980'deki açık ve 1997'deki örtük askeri müdahaleler öncesindeki siyasal koşullar, burjuvazinin siyasi temsil sorununun ağırlaştığı son iki örneği oluşturmaktadır.

neoliberal politikaların uygunluğuna yönelik politik destek organize edilmiştir. Bugünkü AKP deneyimi bu bağlamdaki son fakat en çarpıcı örneklerden birini oluşturmaktadır. Türkiye ekonomisinin ikinci dünya savaşından sonraki en ağır iktisadi çöküntüsü sonrasında özellikle kent ve kırlardaki emekçi, yoksul ve köylü kesimlerden aldığı siyasi destekle iktidara gelen AKP iç ve dış egemen kesimlerin iktisadi ve siyasi ajandasını neredeyse harfiyen izlemektedir. 1980 sonrası yeni sağ hegemonya girişimini sürecin de AKP gibi emekçi kesimlerin ve yoksulların politik desteğini organize ederek iktidara gelen ancak bu kesimlere karşı politikalar uygulayan başka örnekler bulmak hiç güç olmayacaktır. Bu süreçte belirli siyasal partiler aracılığıyla geniş kitlelerin politik desteği organize edilmiş, ancak bu destek organizasyonu, siyaset üzerinde gerçek kitle kontrolünün kesinlikle artmadığı biçimlerde yapılmıştır. Zaten bilindiği gibi seçim sistemi ve belli başlı siyasal partilerin örgütsel nitelikleri, halkın gerçek siyasal denetiminin ve demokrasinin gelişimine olanak verecek bir yapıda olmamıştır. Bu nedenle egemen kesimlerin kendi siyasi ajandasına yönelik kitle desteğini organize etmekte kullandığı siyasal partilerden hiç biri uzun ömürlü olamamıştır.1980 ve 90'lar da bu görevleri başarıyla yapan ANAP, SHP ve DSP gibi siyasal partiler zaman içinde etkisizleşmişlerdir. Ancak yeni sağ hegemonya girişimi süreci tökezleyen atların yerine yenilerini üretmekte oldukça güçlü bir esnekliğe sahip olduğunu da göstermiştir.

Neoliberal hegemonya girişiminin tabi sınıfların sürece eklemlenmesini sağlamaya dönük çabalarının gözlendiği son toplumsal düzey, iktisadi düzeydir. Kuşkusuz gelişmiş ve az gelişmiş toplumsal formasyonlardaki hegemonya girişimlerinin niteliklerinin birbirlerinden farklılaşmasına yol açan tarihsel ve yapısal farklılıklar burada da karşımıza çıkmaktadır. Gelişmiş kapitalist toplumların egemen sınıfları ile azgelişmiş ülkelerin egemen kesimleri birinci ulusun genişletebilmesi ve ikinci ulustan bazı kesimlere iktisadi imkanlar sunulması hususlarında birbirlerinden farklı imkan ve yeteneklere sahiptirler. Gelişmiş ülkelerde sermaye, dünya ekonomisindeki egemen konumları, yüksek teknoloji rantlarına sahip olma gibi nedenlerden dolayı, konjonktüre göre, hegemonya stratejisini gerekleri ile uyumlu olarak yahut sınıflar arası mücadelenin niteliğine göre, kendi ekonomik-korporatif uğraklarını aşma hususunda farklı imkan ve yeteneklere sahiptir. Az gelişmiş ülkelerdeki hakim sınıflar ise hem kendileri gelişmiş ülkelerin hakim sınıflarının baskısı altında olmaları hem de onların sahip olduğu olanaklara (emperyalist avantajlar ve teknoloji rantları gibi) sahip olmamaları gibi nedenlerle bağımlı sınıflardan gelecek iktisadi talepleri karşılamak hususunda kısıt altındadırlar. Bu nedenle azgelişmiş ülkelerde egemen kesimler, ikinci ulus içindeki bazı kesimleri gelişmiş ülkelerde kullanılandan farklı stratejilerle hegemonya projesine eklemleyebilmek durumundadırlar. Bu çerçevede, Türkiye'de yeni sağ hegemonya girişimi, ikinci ulus içindeki bazı unsurların, birinci ulusa içerebilmesine yönelik ancak gelişmiş ülkelerde bu amaçlarla kullanılan yeniden bölüştürücü politikalardan farklı nitelikte ve egemen kesimlerin doğrudan çıkarlarına karşı olmayan stratejilere yönelmiştir.

Bu süreçte sınıf tabanlı iktisadi taleplere, sendikal örgütlenmelere ve ücret mücadelesine yönelik, olarak oldukça sert ve ödünsüz bir çizgi izlenirken emekçi kesimlere, bazıları işgücü piyasası dışına taşan, çeşitli imkanlar sunulmuştur.[60] Burada özellikle kentli ve kırdan göç eden yoksul kesimlere hızlı kentleşme ile ortaya çıkan kentsel rantlardan faydalanmaları ve gecekondu yapımı ile hazine arazilerini yağmalanması konularında sunulan imkanlar ile bu konuda yapılan araştırmalarda, boyutlarında özellikle 1980'den bugüne ciddi artışlar gözlenen kayıt dışı ekonomi ile sağlanan avantajları belirtmek gerekir. Hazine arazilerinin yağmalanması ve gecekondu olgusu bir yandan emeğin yeniden üretim maliyetlerinin düşürülmesi boyutu ile sürecin düşük reel ücret politikalarıyla uyum arz ederken, diğer yandan emekçi ve küçük üretici kesimlerin zenginleşme beklentilerinin karşılanmasına hizmet etmiştir. Bu süreçte kente göç eden yoksul kesimlerden bazıları mülk sahibi olurken (çeşitli dönemlerde çıkarılan imar afları ve tapu dağıtımı stratejileri ile) sahip olduğu gecekondularda kira geliri elde eder hale gelmişlerdir. Diğer taraftan süreç içerisinde boyutları radikal bir şekilde yükselen kayıt dışı ekonomi olgusu; küçük üreticiler ve enformel sektörde faaliyette bulunanlar ile formel sektörde istihdam edilmelerine rağmen ikinci iş yapanlara yönelik menfaatler sağlamıştır. Türkiye'de 1980 yılında yüzde 34,5 olan kayıt dışı ekonominin kayıtlı ekonomiye oranının 2004 yılında yüzde 107,3'e ulaşmıştır.[61] Kuşkusuz bu süreç Türkiye'deki tüm kesimlere vergilendirilmeyen kazanç veya ek kazanç olanakları sunmuştur. Bugün Türkiye'de yasal olmadığı halde devlet memurları ve işçileri arasında bile ikinci işin yaygın olduğu bilinmektedir. Böylece emek gelirleriyle geçinenlerin buldukları ek iş imkanlarıyla sürece tutunmalarına imkan hazırlanırken, kendilerine formel sektörde iş olanağı bulamayan bazı

1980 sonrası yeni sağ hegemonya girişimini sürecin de AKP gibi emekçi kesimlerin ve yoksulların politik desteğini organize ederek iktidara gelen ancak bu kesimlere karşı politikalar uygulayan başka örnekler bulmak hiç güç olmayacaktır.

kesimlerde marjinal sektörde gelir edecek küçük serbest girişimlere yönelmişlerdir.

Bu süreçte bir yandan da neoliberalizmin siyasal önderleri tarafından gündeme getirilen "benim memurum işini bilir" yaklaşımının da etkisiyle, gerçek ücretlerinde önemli gerilemeler gözlenen kamu çalışanları arasında rüşvet ve kamudaki pozisyonunu kullanarak çeşitli menfaatler sağlama eğilimi giderek artmıştır. Kısaca neoliberal yaklaşımın yukarıda söz edilen ideolojik yaklaşımları ve kültüründen önemli ölçüde etkilenen emekçi kesimler ve küçük üreticiler arasında bu süreçte "işlerini uydurma", "bugünü ve kendini kurtarma" çabaları yaygınlaşmıştır. Tüm bunlar toplumda usulsüzlük, yolsuzluk ve kural dışılık eğilimlerinin artmasına hizmet etmiş ve bu süreçte siyasi otoritelerde tabi kesimlerin bazı unsurlarına çıkar sağlayan ve hegemonya stratejisine eklemleyen bu yozlaşma eğilimlerine göz yummuşlardır.

Ancak, günümüzde özellikle egemen kesimlerin üzerinde ciddiyetle düşünmeleri gereken problem; küreselleşme ve piyasa ekonomisi dinamikleri ile AB'ye entegrasyon sürecinin gündeme getirdiği yeni eğilimlerin; Türkiye burjuvazisinin bugüne kadar kullana geldiği bazı içerme araçlarını, bundan sonra kullanılamaz hale getirmesi ihtimalidir. Bilindiği gibi bugün Türkiye ekonomisinin kayıt dışı istihdam ve kayıt dışı ekonominin mevcut hacmi ile AB sürecinde ciddi ilerleme kat etmesi güçtür. En azından bu süreç kayıt dışı ekonominin hacminin azaltılması yönünde önemli baskı ve müeyyideleri gündeme getirecektir. Bunun yanında bugün, Türkiye'de kentleşme sürecinin içinde bulunduğu yeni evrede kent çevrelerindeki arazilerin artık eskiden olduğu gibi kentli yoksul yada kırsal kesimden göç edenlerin ikametine yönelik olarak kullanılması gündem dışıdır. Ekonomi ve kentleşmenin içinde bulunduğu yeni eğilimler altında günümüzde söz konusu arazilerin daha ziyade yabancı sermaye yada güçlü yerli sermaye gruplarının rant arayışlarına yönelik olarak kullanılması söz konusudur. Bu koşullar altında Türkiye'de egemen kesimler ya artık kullanamayacakları yada yavaş yavaş devre dışı kalacak içerme araçları yerine yeni eklemleyici strateji ve araçlar geliştirecekler yada gelecek, siyasal demokratikleşme görüntüsü altında bugünkünden daha otoriter bir devlet biçimin ortaya çıkışına tanıklık edecektir.

sonuç

Bu çalışma, yeni sağ hegemonya girişimi sürecini Gramsci'ci kavramlarla yorumlayan daha önceki çalışmalardan farklı olarak, Türkiye'deki kapsayıcı yada pasif devrim biçimindeki hegemonya girişimlerinin ikinci ulusu hegemonya stratejisine eklemleme çabaları ve egemen kesimlerin tabi kesimler arasında "rıza"yı örgütlemek açısından ideolojik, siyasi ve iktisadi düzeylerdeki girişimleri ve bu girişimler sonucunda elde ettiği kazanımlar ile tabi kesimlerin sürece uyum için geliştirdikleri mekanizmalara yoğunlaşmıştır. Bu bağlamda çalışma esas olarak Neo-Gramsci'ci eksende günümüzün önemli teorik meselelerinden sayılan "farklı toplumsal formasyonlardaki hegemonya biçimlerinin ve stratejilerinin özgül niteliklerinin açıklanması" sorununa odaklanmıştır. Bu çerçevede incelemede, Türkiye'de 1980 sonrası neo liberal hegemonya girişiminin tabi kesimleri "dışlayıcı" ve neticede devlet biçiminin "zor" yüzünün ön plana çıkışını vurgulayan yaklaşımlardan farklı olarak, hegemonya girişimlerinin hem dışlayıcı hem de kitle entegre edici süreçlerin diyalektik birliği olarak analize dahil edilmesinin, yakın dönem Türkiye deneyiminin özgül niteliklerinin kavranabilmesi açısından daha verimli bir çerçeve sağladığı fikri önerilmiştir.Neticede burada önerilen perspektif neo liberalizm altında Türkiye'de devlet biçiminin yaşadığı dönüşümlerin anlaşılması açısından yeni açılımlar sunmaktadır. Daha önce de vurgulandığı gibi,1980'den günümüze yeni sağ hegemonya stratejisinin, ikinci ulusun hiç değilse bazı unsurlarını iktisadi düzeyde yoz ve çarpık bir biçimde de olsa sürece eklemlemesi ve bu kesimlerin ideolojik ve politik olarak manipülasyonu ile rızalarının sağlanmasına yönelik girişimleri ve emekçi ke-simlerin geliştirmiş oldukları çeşitli uyum mekanizmaları olmasaydı, Türkiye'de devlet bu süreçte gözlenenden çok daha otoriter bir biçime bürünmek durumunda kalırdı.

Bu incelemede bir yandan da, asıl kaygı bu olmamakla birlikte, hegemonya girişiminin özgül niteliklerinin kavranmasına yönelik burada önerilen yaklaşımın, Türkiye'de 1980'den sonraki neoliberal hegemonya girişiminin tahrip edici iktisadi ve sosyal etkilerine rağmen, neo liberalizme karşı politik alternatiflerin neden toplumsal taban bulamadığı sorununun çözümü açısından açılımlar sağlayabileceği gösterilmeye çalışılmıştır.

Egemen kesimlerin üzerinde ciddiyetle düşünmeleri gereken problem; küreselleşme ve piyasa ekonomisi dinamikleri ile AB'ye entegrasyon sürecinin gündeme getirdiği yeni eğilimlerin; Türkiye burjuvazisinin bugüne kadar kullana geldiği bazı içerme araçlarını, bundan sonra kullanılamaz hale getirmesi ihtimalidir.

kaynakça:

Bobbio, N., Texier, J., Gramsci ve Sivil Toplum, A. İpek, K., Somer, Savaş Yay., Ankara, 1982.

Boratav, K., Tanör, B., Akşin, S., Türkiye Tarihi 5 Bugünkü Türkiye 1980-1995, Cem Yay., İstanbul, 1995.

Boratav, K., İstanbul ve Anadolu'dan Sınıf Profilleri, İmge kitapevi, 2. Baskı, Ankara, 2004.

Demiröz, D., Öncü, A., "Türkiye'de Piyasa Toplumunun Oluşumunda Hegemonyanın Rolü:Bir Gerçeklik Projesi Olarak Beyaz Türklük" Şerif Mardin'e Armağan, İletişim yay.,İstanbul, 2005, s. 171- 199.

Geras, N., " Althusser'in Marxizm anlayışı: Bir değerlendirme" Çev: Saybaşılı , K., Siyaset Biliminde Temel Yaklaşımlar , Birey ve toplum yay., Ankara, 1985, s. 303- 347.

Gramsci, A., Hapishane Defterleri Çev: A., Cemgil, Belge yay., 3. Baskı, İstanbul, 1997.

Jessop, B., The Capitalist State Marxist Theories and Methods, Martin Robertson, Oxford, 1982.

Jessop, B., State Theory Putting The Capitalist State in its Place, Polity Press, Cambridge, 1990.

Jessop, B., The Future of The Capitalist State, Polity Pres, Cambridge, 2002.

Kaya, R., A., "Adını Koyalım: Tutmayan Hegemonya" , Liberalizm, Devlet, Hegemonya, Der: E., F., Keyman, Everest Yay., İstanbul, 2002, s. 1-8.

Keyman, E., F., Küreselleşme, Devlet, Kimlik,Farklılık: Uluslararası İlişkiler Kuramını Yeniden Düşünmek, Alfa Basım Yayım Ltd. İst., 2000.

Morton, A., D., " Structural Change and Neoliberalism in Mexico: 'Passive Revolution' in The Global Political Economy" Third World Quarterly, Vol:24, No:4, Carfax Publishing, 2003, pp., 631- 653.

Öncü, A., "Dictatorship Plus Hegamony: A Gramscian Analysis of The Turkish State", Science and Society , Vol. 67, No: 3, Fall 2003, ss.303- 328.

Öngen, T., "Türkiye'de Siyasal Kriz ve Krize Müdahale Stratejileri: 'Düşük Yoğunluklu Çatışma'dan 'Düşük Yoğunluklu Uzlaşma' Rejimine", Sürekli Kriz Politikaları, Der: N., Balkan ve S. Savran, Metis yay., İstanbul, 2004, s. 76-104.

Özkazanç, A., "Türkiye'de Siyasi İktidar Tarzının Dönüşümü" Mürekkep (10-11) Ankara, 1998, s. 14-47.

Tünay, M., "Türk Yeni Sağının Hegemonya Girişimi", Praksis (5), Ürün basın yayın ltd., Ankara, 2002, s.177-197.

Yalman, G., "Türkiye'de Devlet ve Burjuvazi: Alternatif bir Okuma Denemesi" Sürekli Kriz Politikaları, Der: N., Balkan ve S. Savran, Metis yay., İstanbul, 2004, s. 44-75.

Yalman, G., "Tarihsel bir Perspektiften Türkiye'de Devlet ve Burjuvazi: Rölativist bir Paradigma mı Hegemonya Stratejisi mi ?" Praksis (5), Ürün basın yayın ltd., Ankara, 2002, s. 7-23.

Yalman, G., "Kapitalizm ve Devlet. Kuram ve Hegemonya", İktisat, Siyaset, Devlet Üzerine Yazılar Prof. Dr. Kemali Saybaşılı'ya Armağan, Yay. Haz:B. Ülman- İ. Akça, Bağlam Yay. İstanbul, 2004, s.35-48.

Yılmaz, A., Kapitalist Devleti Anlamak, Aykırı Yay., İst., 2002.

Yılmaz, G., A., Kayıt Dışı Ekonomi ve Çözüm Yolları, İSMMMO yay., İst., 2006

dipnotlar:

1 Bkz. Tünay 2002, Kaya 2002, Öngen 2004, Öncü 2003, Yalman 2004 ve 2002, Özkazanç 1998

2 Bkz. Keyman 2000

3 Bkz. Tünay 2002

4 Bkz. Demiröz ve Öncü 2005

5 Bkz. Morton 2003vv

6 Yılmaz, 2002: 31

7 Jessop 1982: 147-148

8 Demiröz D., Öncü A., 2005:185

9 Gramsci, 1997:249

10 Yılmaz,2002:32

11 Yılmaz, 2002:31

12 Jessop 1982: 148

13 Tünay, 2002: 181

14 Demiröz D., Öncü A., 2005:186

15 Bkz. Demiröz D., Öncü A., 2005:186 ve Yalman 2004:68

16 Morton 2003:634

17 Morton 2003:634

18 Tünay 2002: 180

19 Morton 2003:635

20 Tünay 2002: 180

21 Morton 2003:635

22 Jessop 1982:151

23 Jessop 1982:149-150

24 Morton 2003:636

25 Bkz. Kaya, 2002

26 Bkz. Tünay, 2002

27 Bkz. Kaya, 2002: 3-8

28 Tünay, M. (2003), "The Turkish New Right's Attempt at Hegemony" Eralp, A., Tünay, M., Yeşilada, B., (ed.) The Political and Socioeconomic Transformation of Turkey, London, Praeger

29 Tünay 2002 Çev: N. Güveloğlu, D. Dinler

30 Bkz. Tünay, 2002:185

31 Gramsci'ye göre egemen sınıf ile onun politik temsili arasındaki bağın çözülmesi bir hegemonya krizinin en belirgin özelliğidir.Tünay'a göre 70'lerin sonunda sağ kanattaki siyasi parti, iktisadi ve siyasi istikrarı sağlamada başarısız olduğu için kriz konjonktürü ortaya çıkmıştır. Bkz. Tünay 2002: 186-187 ve Kaya 2002:5-6

32 Tünay'a göre 70'lerin sonundaki hegemonya krizini çözmek için başvurulan darbe girişimi devrimci sol güçleri dengelemek için islami hareketlere destek vermiştir. Ayrıca 1983 seçimleri sonrasında hükümete gelen T. Özal islami tonları belirgin milliyetçi muhafazakar bir ideoloji rehberliğinde burjuvazinin egemenlik krizini çözmeye yönelik kapsayıcı bir hegemonya yaratma çabasında olmuştur.Bkz. Tünay, 2002:189

33 Gramsci'ci düşünce çizgisinde Jessop tarafından kullanılan hegemonya projesi kavramı için bkz. Jessop 1990: 161-162 ve 2002: 39-42. Tünay'a göre 1980 sonrası Türk Yeni sağı "küreselleşme" ve "serbest piyasa" ideolojileri ve AB'ye entegrasyon sürecini hegemonya projeleri olarak kullanmıştır. Bkz. Tünay, 2002 : 182

34 Tünay, 2002:193

35 Kaya, 2002: 8

36 Öngen, 2004:77-79 ve 99-100

37 Öngen, 2004: 82-87

38 Öngen, 2004:90-96

39 Öngen, 2004: 78, 101

40 Öngen, 2004:99-103

41 Yalman, 2004:68-70

42 Yalman, 2004:56-58

43 Yalman, 2004:64

44 Yalman, 2004:64-65

45 Yalman, 2004:65,69

46 Yalman, 2004:70

47 Öncü, 2003: 323-325

48 Refah partisi Ortadoğu ve İslam ülkeleri ile ilişkilere AB ile olan ilişkilerden daha fazla önem vermesi ve faiz konusundaki yaklaşımı ile de rantiyer tipi birikim biçimini onaylamaması gibi kritik konularda kullandığı radikal söylem ile Türkiye'deki egemen kesimlerin siyasi temsil sorununu iyice ağırlaştırmıştır.

49 Bu süreçte egemen sınıfların temsil organları çeşitli hükümetler dönemlerinde hükümetlere ve izledikleri politikalara desteklerini açıkça ifade etmişlerdir. Bunun yakın dönemdeki iki örneği TÜSİAD ve TOBB'un hem DSP - ANAP koalisyonlarına hem de AKP Hükümetine açıkça destek olmasıdır.

50 Bkz. Morton,2003

51 Morton 2003: 632

52 Bkz. Bobbio, N., ve Texier, J., 1982:90

53 Göreli özerk üç düzeyin birliği olarak tanımladığı Althusser'ci toplum görüşü için bkz.Geras, N. 1985

54 Yalman, 2004: 68

55 Bkz. Öngen, 2004:89

56 Bu ideolojik çabalar, egemen kesimler arasındaki ideolojik, iktisadi ve siyasi görüş ayrılıkları ve farklı tavır alışları tamamen ortadan kaldırmasada hiç değilse uzlaşının geliştirilmesine katkı sağlamıştır. Örneğin günümüzde ılımlı islami eğilimleri olan muhafazakar demokrat bir parti olarak nitelenen AKP'nin iktidarının ilk üç yılında, TÜSİAD ve TOBB' da örgütlenen büyük ve orta ölçekli sermaye çevreleri iktidarla birlikte strateji geliştirirken, yakın dönemde ortaya çıkmış olan MÜSİAD gibi sermaye çevreleri de IMF politikalarını uygulamakta sakınca görmeyen aynı siyasi partinin politikalarına karşı tavır almamaktadır.

57 1990'ların başında İstanbul ve Anadolu'da gerçekleştirdiği kapsamlı saha araştırmasında, toplumsal sınıfların, yeni sağ ekonomi politikalarının uygulandığı süreçte; iktisadi,siyasi ve ideolojik tavır alışları ve uyum süreçlerini araştıran Boratav'ın halk sınıflarının gelecekteki ideolojik yönelişi ile ilgili öngörüsü kanımca gerçekleşmiştir. Borotav, 2. baskısı 2004 yılında yapılan 1994 yılında yayımlanan çalışmasında; anket sonuçlarından elde etmiş olduğu halk sınıflarının ideolojik eğilimlerinden hareketle, " bu şartlar altında Türkiye'de 'yükselen değerlerin" (burjuva ideolojisi) yeşermesi için daha elverişli bir ortam oluşacağını" öngörmektedir. Bkz. Borotav, 2004:154,155. Kuşkusuz yukarıdaki halk sınıflarının ideolojik eğilimleri ile ilgili gözlemlere dayalı yapılan teorik değerlendirmelerin daha sağlıklı bilimsel bulgular olarak ileri sürülebilmesi için bugün Boratav'ın 1990'lı yıllarda yaptığı gibi kapsamlı toplumsal sınıf araştırmalarına ihtiyaç vardır.

58 Bkz. http://www.sp.org.tr/

59 Günümüzün önemli siyasi aktörlerinden biri haline gelen Diyarbakır belediye Başkanı Osman Baydemir'in AB Parlementosuna 2005 eylül ayında sunduğu rapor, Kürt siyasal mücadelesinin bazı cereyanlarının AB sürecine bakışının ve beklentilerinin iyi bir örneğini oluşturmaktadır. Bkz.http://www.cnnturk.com/arama/haber_detay.asp?PID=00318&haberID=124991

60 Bkz. Borotav, 1995: 165

61 Bkz. Yılmaz, G., A., 2006:145-146